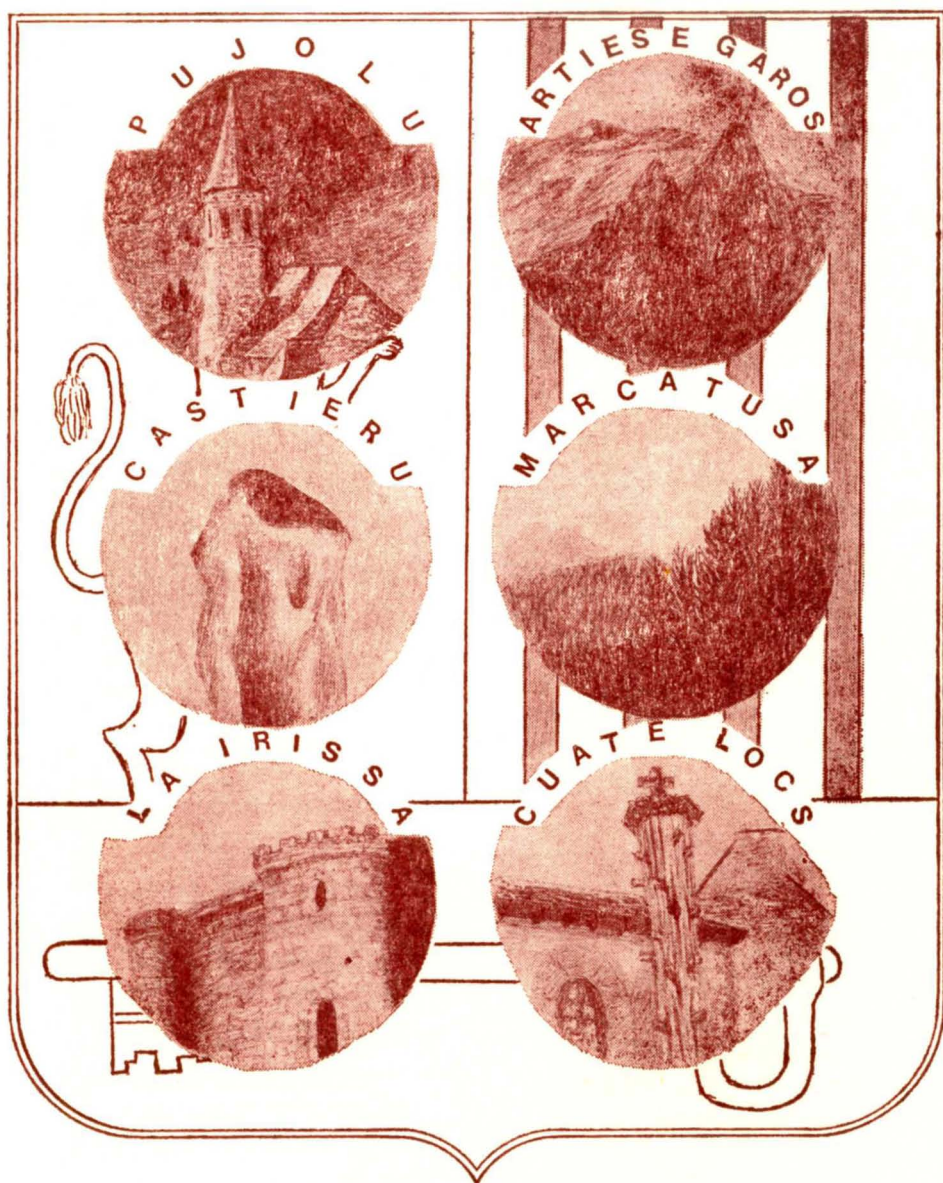

Terra Franca

ANN IV

NUM. 10

Qui tenc era lengua tenc era clau

UBB

Univ. de Barcelona

Publicacioun det Museu Etnologic
dera Val d'Aran

Hemeroteca General
sig. RC (467.1) / 803

SUMARI

EDITURIAU	3
TESTIMONIS ESCRITS DERA NOSTA HISTORIA .	4
«Era Querimonia», 1. ^a part.	
HUELHA LITERARIA - BARICAUBA	8
NUTISSIES	10
Recuneshement dera Fundaciun Museu Etnolo-	
gic dera Val d'Aran en B.O.E.	
Ediciun de ûa «cassette» de cançus araneses.	
Ordenaciun det Territori.	
ET «CLUB DE LEONES DEL VALLE DE ARAN» . .	11
PETIT VOCABULARI E PARAULES FURASTERES .	13
CUNDE ARANÉS (2. ^a part)	14
CARTA DERA REDACCIUN A TUTI ES SUSSCRIPTUS	17
NORMALITZACIUN E NORMATIVITZACIUN (idies	
suber era lengua aranesa de un suscriptu) .	18
UN SHINHAU MES DE HISTORIA	19
PASATENSI	22

TERRA ARANESA

(Publicaciun trimestral)

Edite: Museu Etnologic dera Val d'Aran.

Administraciun: M. Elvira Riu-Viella.

Imprimís: Imprenta Vidal-Viella.

Dip. Leg. L. 152-1979.

Equip de Redacciun:

Maria Elvira Riu

Pepita Caubet

Angelina Cases

Elisa Escala

Adela Riu

Arturu Calbetó

Culaburadús enta d'aguest número:

Manuel Guerrero Aunós

Javier Sastrada Roig

Martí Garcia-Ripoll Duran

AMICS CULABURADUS DET MUSEU. 1.000 PTES. AR AN.
(Puiran éste membres numeraris det Museu).

edituriau

ERA GLEISA DE SAN JOAN D'ARTIES

Bèt ûn deu pensà, iuate viatge mus vulets parlà d'açó, ja ni a pru d'aguest shantié, dunques ja mus perdunarats es que ag pen-sesquets, més que ag auem en càp é que nu vulem cap auec en es pès, de atarni et Museu d'art sacre dera Val d'Aran en aquera bas-tisa que cédic hè cauque an, en usufrût era Mitra d'Urgell, ara Fundaciun.

Ja sabets qu'era Junta Parruquiau d'Arties é era Fundaciún dam era ajûdt dera Suciedad P. F. M., bastiren et tet tut nau e refursèren es parets aun mes cunvenguíe. Aguesta tardú é dam mutieu de da alotge ara Expusiciun det Patrimoni Arquitectónic Català urganisada pera Cunselheria de Cultûra dera Generalidad de Catalunha é pes Ajûntaments aranesi, era Fundaciún se cumprumetec a amani era glèisa enta d'aquera expusiciún, tut e sabent que nu cundaue dam es mieis ecunòmics enta hèc.

Per mutieus que descuneshem era expusiciun a estat suspesa, més aquet cumprumís qu'era Fundaciún auie pres dam es Instituciús catalanes é araneses, la vó prene ara dam era madesha, é dam et poble aranés.

Ei per açó que desde açí, era Fundaciún Museu Etnulógic dera Val d'Aran, que cumpren et besunh que a era Val d'Aran de cundá dam un Museo que amasse, en ûes condiciús de segûridad e divulga-ciún, aqueres mostres det nòste art, aué esparjûdes per glèises e sacristies dera nosta terra, amagades, caperades, desbrembades, sense que pugen parlà as madeshi aranesi e as furastès dera nosta religiosidad é det nòste glurius passat. Ei per tut açó que vus vulem he sabedús de nòste decedit propósit d'acabà aguesta seguna "fase" dera res'auraciun e premanida cum a Museu dera glèisa de Sant Juan d'Arties.

Mès enta d'acró que mus cau cundà dam tuti vusa'i, es aranesi, é dam tutes es Instituciús e Curpuraciús dera nos'ta terra, era Funda-ciun nmeterá dera súa part tu' co que pugue e sa'arà d'ub'ie bera asignaciun des urgariemes oficiaus incluits es Ajuntaments aranesi, tuti es Ajuntaments aranesi, que demuram nu s'harant endarré en aguest shantiè cumûn de a'arni ûn Museu d'art sacre en Arties.

TESTIMONIS ESCRITS DERA NOSTA HISTORIA

ERA QUERIMONIA — — — — —

Mus a semblat convenient ufreshebus aué tut sanse et cunten-gut det Privilegi dit dera Querimonia, gaun sùber et que virará era historia dera Val d'Aran mes de cinc-cents ans, é que encara a aué resunancies en es figures jurídiques que det dret especiau aranés recuelh era Cumpilaciun de Dret Civil de Catalunha, vigent en Principat.

Aguest Privilegi é conjunt de privilegis ó mes ben dit Carta-Magna e jurídica enta un poble, siguec dat en Lléida as aranesi per Jaime II et dia 22 de seteme der ann 1313. Era versiun que vus ufreshem ei treta dera transcripciun en catalá, que en ann 1640 héc er arshiué dera Curuna d'Aragun, Joan Pi, dera copia que dera Cunfirmaciun dera Querimonia auie hét er hilh de Jaime II, Alfons III, en Saragussa et 15 de mai de 1328.

Enta cumprene era impurtancia que en aquet tens auie era Querimonia cau pensà que per aqueres calendes en tut Catalunha é en tuta era Peninsula Ibérica nu i auie practicament més hòmes lliures. que es habitants des viles e nu pas de tutes, tuti es auti eren «vasallos», mussus de un senhú feudal. Aqueres libertads e franquicies que cunsagre era Querimonia. é que aué les trubam elementals. les sigueren negades tuta era Edat Mieia e grana part dera Moderna as habitants dera Europa des Reis é des senhús feudals. Dits atau:

— I —

«Sapiam tots que Nos Alfons per la gràcia de Déu Rey de Aragó, Valentia, Sardenya y Còrcega, Compte de Barcelona, atents que per part de la Universitat de la Vall de Aran nostra, es estat en presència nostra exhibida una carta del Sereníssim Príncep Senyor Jaume de bona memòria Rey de Aragó, pare nostre reborada ab son Segell de Magestat pendent del tenor següent:

» En nom de Christo, patent sie a tots, que devant Nos Jaume, per la gràcia de Déu Rey de Aragó, València, Sardenya y Còrcega, comte de Barcelona, comparegueren Guillem Arnau de Montcorbau cavallerk Joan de Casarill, Ramón Arnau de Castellars, Guillem de Santa Maria de Cap de Aran, Guillem de Montaner de Puig, Bernat de Castell Vaquer, Sanci de Canal de Canejan, Procuradors, y Syndics dels hòmens y Universitats de la Vall nostra de Aran, demanant ab instància y humilment suplicant, tant en nom Seu propi,

com en nom de Procuradors de dites Universitats, que Nos dignàsem de benignitat Real confirmar a ells las llibertats suas franquesas y inmunitats, y consuetuts en dita Vall, observades per nostres predecessors de llarch temps, las quals en escrits per Capítols a nos presentaren. Per o Nos inclinats a las suplications de ells, volents que tots y sengles habitants en dita Vall, com a naturals y faels nostres. Com convé a la dignitat Real conservarlos en justícia, reformar aquells en estat pacífich y quiet. Per tant, vistos y examinats en nostre Consell los Capítols sobredits, alguns de aquells, com a justs y rahonabíes los avem confirmats, y sobre alguns de aquells, avem feta provisió y ordinatió, com baix se declarará.

» Primerament concedim y confirmam lo Capítol contenint, que los hòmens de dita Vall de Aran, tinguen vinyas, casas, horts y arbres fructíferos, liberos y franchs, sens tot usatge, servitut real, quèstia, subventió, y precari y pugan vendre aquells com a propis sens requesta y absolució de domini. Salvam emperò sempre a Nos y nostres sobre dites cosas, sester de forment, lo qual per cada casa e deu donar quiscun any.

» Item, concedim lo Capítol contenint, que tingan y possehescan las ayguas francas y liberas, axí que en aquellas pugan pescar, y construir molins y regar los prats comunament, sens requesta de senyoria nostra.

» Item, concedim lo Capítol contenint, que tingan y possehescan boschs y selvas francas y liberas, que pugan tallar en aquellas lenyas, sércols, bigas sostres de casas y tot generos de fustas a ús y comoditat seus. Poden també en los matexos caçar, falcons, esparvers, stors, y lo qui primer tribarà los nius de dits aucells puga traurer dels nius, quant vulla com a propis, y vendre o donar a qui voldrà, y caçar també en las matexas selvas, porchs senglars, cérvos y tot gènere de bèstias feras y vendre o donar a qui voldran sens requesta de Senyoria nostra.

» Item, concedim lo Capítol contenint, que tingan y possehescan pasturas y boschs franchs y liberos, y de ells poden usar de la manera que qualsevol pare de famílies usa de sas cosas pròpies. Poden també en sas montanyas, y pasturas pexer los animals, y segar o dallar herbas a obs del hivern, y penyorar los hòmens de altre lloch segant herbas en sas pròpies montanyas, y penyorar los animals de altre lloch depexent las herbas en sas pròpies montanyas y degollar los moltons o ovelles y cabras en las pasturas pròpies en devesas pròpies, y pasturas o montanyas y cremar las herbas segadas per los hòmens de altre lloch, o per los hòmens del matex lloch contra la voluntat dels Cònsols, o Jurats, sens requesta de Senyoria nostra.

» Item, concedim lo Capítol contenint, que los Cònsols, o Jurats de qualsevol lloch de dita Vall, pugan penyorar los habitants del lloch de hont seran Cònsols sens tota contradicció, tant cavallers com qui portant lo scut, y qualsevol generosos, o embaxadors de aquells en las montanyas en valls y boschs, si pendran de la comunitat del lloch, és a saber, de montanyas prohibidas o vedadas,

si posaran o metran animals seus en las montanyas vedadas ahont los animals dels vehïns no pexen, o tallar llenya, o arbres en los boschs vedats antes del temps acostumat, ahont los veïns seus són en certs temps de manament dels Cònsols, o Jurats acostumats tallar: és a saber, degollar moltons o ovellas, y menjar o estraure de las casas de aquells qualsevol penyoras, y fer rescatar aquellas, segons que los mèrits dels contrafahents requerexan o demanan, y açò sens manament del Jutge, o Senyoria nostra.

» Item, concedim lo Capítol contenint, que los hòmens de dita Vall sien obligats seguir a Nos y Succesors nostres en lo exèrcit, y cavalcada a gastos seus propis tant solament per un dia, y si de voluntad nostra, y dels successors nostres convindrà aquells seguir dit exèrcit o cavalcada més de un dia. desde lashoras, Nos o lo Llochtinent nostre degam provehir a dits hòmens las cosas necessàries.

» Sobre emperò lo Capítol contenint que ningú dels hòmens de dita Vall deu ésser pres y retingut pres, si pot offerir sufficient caució, sinó serà manifest lladre o furtador, y comès crim de lesa Magestat, deu emperò parexer en iudici los dies y horas en las quals lo haurà lo jutge citat y si algú de la Vall cometrà homicida que no serà proditòriament, deu liberarse pagant als amichs en nom del mort diner, segons llarga consuetud antigament observada, a saber, mil sous iaquesos per cavaller mort, o per son consemblant, six-cents sous iaquesos per libero o infantó, tres-cents sous iaquesos per covesclau, a tabe colibero, y axí deu liberar-se si lo homicidi acostumat pot pagar, y per extractió de cultell, y de tir sageta, llansa o pedra o qualsevol gènere de armas, ab tal que isque sanch, sie immune del tot del jutge, axí per los bon estat y tranquillo de dita Vall y habitants en aquella, averse de provehir avem determinat, y també ordenat que sobre ditas cosas se serve la ordinació feta per lo illustre Jaume de bona memòria Rey de Mallorca oncle nostre, mentres que tenia en sequestre la dita Vall, la qual també demanantho los hòmens de dita Vall, fonc per ells rebuda per lev, la qual Nos reputam per bona y rahonable, y llesta, y aquella desde ara de nostra certa sciència confirmam e també aprobam.

» Item concedim lo Capítol contenint que qualsevol home de dita Vall, si vol vendre casas, terras, vinyas, prats, molins o alguns béns immobles deu requerir germans, sin té, o cosins germans o més propinchs en la línea de parentela. Si vol comprar las tals cosas vendibles, les quals ell vol vendre, y si recusa comprar, no obstant lo vocablo vulgar anomenat torneria, pot lícitament vendre a qualsevol que voldrà, o sie extrany en torneria. Y després de un any y un dia, no pot algú propinch recuperar la cosa venuda, majorment si por lo venedor primerament a estat requerit, y si lo propinch o consanguíneo per lo venedor no serà requerit, agut lo Sacrament, que no ha ohit ni sabut la venda ésser feta, que puga recuperar si voldrà.

» Sobre lo Capítol emperò contenint, que és costum als hòmens de dita Vall que si algú edificarà casa, moli, vinya o cultivarà terra, y plantarà arbres en lloch comú del veynat, los Cònsols o Jurats del

matex veynat convocat lo poble o Universitat del veynat poden derrocar las casas, molins, arrancar las vinyas o tallar arbres, y fer pèxer los fruits a los animals, y segar y reduir a utilitat del veynat sens requesta de jutge: però per evitar lo perill que de aquí podria nàxer, avem resolt que sia ordenat y provehüt que lo nostre Castellà de dita Vall, a requesta dels Cònsols y Universitats de aquell lloch fasse lo predit.

» Item concedim lo Capítol contenint, que los hòmens de dita Universitat són en possessió, ús consuetut y modo de tant temps ensà, que no hi ha memòria de hòmes, que si lo marit contractat matrimoni ab sa muller convindrà o convinensa farà, sobre las cosas adquiridas, o adquiridoras, si després alguns gravàmens succehiran, paguè als creedors seus per iguals parts, y si milloras o augments faran aquells convidescan per iguals parts, si lo altre mort y lo hu viu, no y ha liberos. Y açò matex sie servat, si fill de famílies, o filla farà convinença ab sos pares sobre los béns adquirits, o després adquiridors de tenirlos per indivís fins a tant que dita convinença y consentiment de hu y altre serà dividit. Axí matex també se serva lo prop de sobredit, si extrany ab extrany farà de la matexa manera convinença o contracte: emperò si la muller o dona no convindrà ab son marit o convinença no farà, sobre las cosas preditas, o altra persona a las horas los sobredits béns de la muller per deutes o gravàmens del marit seu no sien deminuïts y açò se entén en quant lo regiment de la Casa, no emperò en delictes cometedors.

» Sobre emperò lo Capítol contenint que los hòmens de dita Universitat, en temps dels meus antecessors nostres eran en possessió, ús y consuetut de crear notaris, o tabellions seus y fayts certs y exigint-ho sos demèrits, aquells privar de son ofici, al que suplicaren ésser en íntegre restituyts per la Real Magestat, axí determinam concedir és a saber: que puga crear notaris y remourer ab causa fayts, emperò no pugan instituyr o posar perquè se han de posar per Nos o Oficiais nostres, y han de exercir iurisdicció real y de aquí exceptam la Scrivania de nostra Cort de dita Vall».

(Seguirà).

Es auti detz capituls que cünteng era Querimonia e per rasus de extensiuon les transcriueram en er aute número dera revista.

huelha literaria

BARICAUBA

1.er Premi de Poesia en aranes det III Cuncurs Literari Aranes
per Pepita CAUBET BELSENY

Es anges que a Dieu guardauen quan hège es bosqui d'Aran,
Quan veigueren Baricauba, se i meteren a cantá.
En tut que es sos notes dishauen, at Senhú li demanauen perque se i
[predaue tant.
Perque vui que acieu na tèrra, i age ûn trucet de Cèu, ahun tut home
[que la cerque
era patz pугue trubá.

Baricauba, Baricauba, ju te vengui a rebrembá
que ûn día, et día que te cuneguí
sense sabene era rasun, me quedè sense parlá.
Ere tanta ta grandú, que ju nu la cumprenuí,
e quan me demanèren que auía, nu puguí sunque plurá.
Multes sigueren es lèrmes, e ¿Sabes que prumetí?
Que jamès i turnaría a aná.
¡Que poc cumprenuí alabets, aquet mistèri tan gran!
Et mèn cor trende e petit, sulet vedíe gigants.
Per mès que dauría es güels, nu vedía que fuscú.
Aqueri arbes tan nauti, tuti se dauen es mas,
auíen tanti e tan lungui es brassi, que nu i passaue clarú,
me semblèc que caminauen, e que tuti at cop s'amassauen enta barrame
[et pas.

Passadi ja cauques ans, me i turnèren a purtá
d'aquet vergè misterius se dauric et gran purtau,
ja nu auía temú, enta milhú cuntemplate, auría vulgút vulá.
Cum ûa parpalhola anaua de flú en flú, e me sentí era princesa d'aquet
[jardin sense clau.

A partí d'aquet mument, ja tustem i turnaría.
Semblaue que uaía ales quan emprenía et camín
cada viatge que i anaua, ûn nau tresor descubría
e ¡Quin curatge me dauen tos flaires d'auet e pin!
E jamès dam es mas huedes tû men as dishat turná
tustem flús, a cops aragues dauti mures o jurdús.

Enta Nadau es guarniments, en Baricauba anaua a cercá.
aqueri bèri brancatges me ufreshíes generús
perque èren enta a unurá ar Infant Tutpuderús.

En Auens quan tut ei séc, nu i a vida sunque eired
tapoc i a mort en Baricauba, encara i canten es audèts...
era mussa s'embarrique, tut ei vida, tut ei verd

Semble ûn mun de fantasía. ¡Cum se i ven de Dieu es hêts...!

E iaute cop Baricauba en veite è turnat a plurá
¿Ahun sun aqueri arbes tan nauti? ¿Ahun ei aquera estranha verdú?
Es ürpes d'era ambiciunja se i an hèt a remarcá
An talhat sense mesüra, an arrasat lu milhú.
Aquera lûm repusanta per tantes branques filtrada.
Ara i entre descarada, cum per ûn tet uradat;
aquera cûberta verda dam tanta sabiesa entramada,
ara ei tuta descarnada, ara ei ûn cèu esparrecat.
Cum ûn crushiment de huassi s'enten per tuti es custats,
Aqueri arbes que i queden sun tucats de malautía
cr'aire les banduís e gimèguen desesperats
Es anges sen an anat, e en despedisse an dishat, ûa trista meludía.
Baricauba, Baricauba, ¡Que poc que t'auem cuedat!
Tû de tuti et mès frudús, ara, cum ûn exercit vensut...
Aqueri gigants que èren, an perdût sa majestat
Cum ûn camp de mûtilats agunises abandonat.

nutissies

«ET MUSEU»

En Boletín Oficial der Estat núm. 222 de 15 de seteme de 1980 se lieg: «Orden de 1 de agosto de 1980 por la que se califica, reconce, e inscribe la fundación «Museu Etnologic d'era Val d'Aran».

Dempûs de ûa lunga e detallada expusiciun d'era furma e custituciun, documents presentats, organizaciun, etc., se recunesh e inscriu era nosta Fundaciún. Un pas endeuan que mus dá ûa naua empenhûnda.

ES NOSTES CANSÚS

Era música dels balls e forsa des nostes cansun se troben déjà recuelludes en un «cassette» que ha metût ara venta era Colla Santa Maria de Miei-Arán. Sabem que ha custat forsa trebalh e hures de dedicaciún que demuram se veiguen recuneshudes dam era ajûda mural e un shinhau «economica» de tuti.

Desde ací encuratjam as persunes que se esforsen en cunservá es nostes cansús e balls part impurtan d'era nosta cultûra. Endeuan. Entre tuti aram que nu sigue et prûme e darré pas.

NORMES SUBSIDIARIES

Et pasat dia 31 de deseme, e mentres se prepare et «Plan Generau de Urdenaciun Urbana dera Val d'Arán», se cunvuqueren e purteren a terme ûa serie de reuniús per par des Ajûntaments enta da ûa explicaciun suber era Normativa Subsidiaria. Es Ajûntaments decidiren impuqná aquestes normes se nu se hi vedien reflecsats ûa serie de punts que consideraen impurtants enta tuti es vesis. Demuram que era participaciun popular en era sua gestiun age estat pusitiva atau cum es sues conclusiús.

ET "CLUB DE LEONES DEL VALLE DE ARAN"

Era Fundaciun Museu Etnulógic dera Val d'Aran mus he sabedús de que et «Club de Leones del Valle de Aràn» urganisec era passada tardú ûa serie d'actes enta arremassà sós enta premú de culaburà ara restauraciun e premanida dera gléisa de Sant Joan d'Arties cum a Museu d'art sacre dera Val d'Aran.

Nu ei cap et prúme cop qu'aguesta Asuciaciun benèfica fundada en 1968, e adherida ara Federaciun Naciunau de Clubs de Leús d'Es-panha —districte 116— é ara Asuciación Internaciunau de Clubs de Leús, desenvolpe es sùes activitats envers diferenti besús det noste país. Cunsecuents dam et son ideari de ajudà ag que ag a de besunh, es Leús aranesi han ufreshut impurtanti dunatieus as Pumpiés voluntaris aranesi en mès de ûa ucasíun, atau cum ara Asuciaciun a favú des mainatges subnormals, e tabé as grups de bals populars aranesi.

Dam aguest mutieu é en nom det President det Museu Etnulógic dera Val d'Aran vulem hè arrivà at «Club de Leones del Valle de Aran» e a tuti es que hi prenen part, et son mès sentût arregradiment, que hem tabé noste, tut er equip de redacció de TERRA ARANESA, pet generús dunatieu que mus heren a arribà.

Entà qu'era ideulugia d'aguesta Asuciaciun sigue ûn shinhau mes cunegûda tuti es nosti lectús, transcriuem açi es sos objectius é et son códig d'Etica, que sunt es bases de son ideari.

OBJETIVOS DE LIONS INTERNATIONAL

CREAR y fomentar un espíritu de entendimiento entre los pueblos del mundo.

PROMOVER la teoría y la práctica de los principios del buen gobierno y de la buena ciudadanía.

TOMAR parte activa en el desarrollo cívico, cultural, social, moral y en el bienestar de la comunidad.

UNIR a los socios en vínculos de amistad, buen compañerismo y mutuo entendimiento.

PROPORCIONAR a los socios un medio de discusión para el amplio y libre estudio de todo asunto de interés público, con la sola excepción de asuntos de política partidaria y sectarismo religioso.

CODIGO DE ETICA DE LOS LEONES

MOSTRAR mi fe en la bondad de mi vocación aplicándome industriosamente hasta lograr una buena reputación por la alta calidad de mis servicios.

DONDEQUIERA que surja duda, en cuanto al derecho o a la ética de mi posición o acción hacia mis semejantes, resolver esa duda a costa de mi mismo.

PRACTICAR la amistad como un fin y no como un medio. Sostener que la verdadera amistad existe no por razón del servicio prestado, sino que se acepta con el mismo espíritu con que se realiza, sin pedir nada por ello.

TENER siempre presente mis obligaciones de ciudadano para con mi nación, mi estado y mi comunidad, profesándoles mi lealtad constante de pensamiento, palabra y obra, y dedicándoles generosamente mi tiempo, mi trabajo y mis recursos.

AYUDAR al prójimo consolando al atribulado, fortaleciendo al débil y socorriendo al menesteroso.

SER medurado en la crítica y liberal en el elogio; construir y no destruir.

bet shinhau de vocabulari

PLANTES E FLUS DERA VAL D'ARAN

ARBRES

<i>Aranès</i>	<i>Català</i>	<i>Castellà</i>
Pin	Pi	Pino
Auet	Avet	Abeto
Hereshu	Freixe	Fresno
Hai	Faig	Haya
Casse	Roure	Roble
Bedut	Bedoll	Abedul
Escaré	Noguer	Nogal
Telh	Tiller	Tilo
Bibu	Àlbert	Álamo
Um	Om	Olmo

PARAULES FURASTERES

Didem	Cau dide
Tirà	Lança
Tira	Listra
Atinà	Capi
Sogre - sogra	Sué - suera
Piropu	Flurinada
Chasco	Remuquet
Tusût	Temardut
At final	En es endarrereries
Aru	Shiscle
Alimentà	Nauri

cunde aranes 2.ª part

1.er Premi de Narraciun en Prosa det III Cuncurs Literari Aranés.

Autú: MANUEL GUERRERO AUNÓS.

En aquet mumen Tunet s'esturnegec ena súa cajira dam ûn gran sinhe d'extranhesa, cumque se vulguese secudi et pubàs apilerat en cûrs de's sigles.

Se uardec ûn mumen era familia aquiueu amassada e pensec en veu nauta.

En aqueres cundiciûs que anè a hè ju, ilh privilejiat dera Val d'Aran, en Cuba, Puerto Rico e Filipines entre 1895 e 1898, quan es Estats Units de Amèrica uanhèren era guerra contra Espanha.

E que van a hè aqueres colhes de aranesi, que quan arribe er'iuier s'esbarriquen pera ribera deth Garuna desde Muntrejau enquia Burdeus, enta sulatjà es presu posti familiaus de's buques en surnumbre, cum mus cundauen jà es nosti pai-senhes.

Ara dishem a Ramunet dam es sues teuries e seguim dam lô de noste. cuntinuec Tunet mentres se biraué det custat dera súa ilha. Tu Munsarrat nu mus trinques nas massa es aureshes en cûrs d'aguesta velhada. Sabi pas se m'enganhi peru te veigui un shinhau preocupada. T'enueges de caucarrenc o de cauqûn mainada nosta?

Ja que m'at demanats vus bau a cuntestà francamens, pai.

E nu faltarié mès qu'acrô mainada. que nu cuntestèses francamens a ta pai, repiquec Tunet que ja auíe turnat a recuperà era súa serenidat.

Ja hè ûs quanti dies que demuri nùcies de Jacintu, cumensec Munsarrat, peru veigui que nu se pressen pas d'arribà.

Nùcies de Jacintu? E qui ei aquet Jacintu que nu auia entenut a numena iamès. se quilhèc Tunet desde et curnè de r'uec. At madesh tens enviec ûa velhada que en didie lung cap a Ruseta, asietada en er'aute custat dera tûménèja e que semblaué nu hè apareshe ûa sorpresa tan sentuda cum era det son ome.

Per prudencia ancestrau, Munsarrat dishec cuntestà a sa mai.

Aquet Jacintu amurûs dera nosta Munsarrat, ei ûn gujat de Bagergue que trebalhe pera Ribera Palharsa aprenen et mestie d'esclupè penden era tempurada d'iuier, e s'en turne ta Bagergue enta ajudà a entrà es pastus en ustieu.

Oh, oh. sautet Tunet de mès en mès interessat, nu ei cap que hè arrenc en contra de's esclupès. peru dam un nom atau auia pensat decop que se tractaué de ûn futur catedratic.

O nu te penses intervenc Ruseta. que ei ûn gujat mult inteligen e dam forca talen que pôt arribà a ûa gran situaciûn.

Peru en quin ram demane Tunet, en ram de's esclops o en prufesurat.

En qualsevol de's d'ús, cunteste Ruseta sense pensassac mès.

E tu qu'en penses Munsarrat de tut aço, pregunte Tunet.

O ju nu sô pas estudiat et prublema desde aquet pûn de vista. Que sigue esclupè cum que sigue catedratic nu cambiè arrenc en es mes sentimens. Pensi que ei ûn gujat balen e trebalhadù, e lô que nu uaste arrenc que ta pla ei ûa bèra planta. Ademès de us uelhs ples de bundat e cargats de duçus e de ûs peus risats que dan rabia a multes gujates.

Peru Munsarrat, m'anaua a desbremba lô principau se brembec tut d'un cop Tunet. E de quina casa ei de Bagergue aquet gujat, aquet Jacintu cum l'apelats vusates.

Ruseta que hège pla estuna que se musegaué era lengua s'esclafec.

Et noste Jacintu ei desde Vidalet de Bagergue, e sa pai José Antonio gessut desde Sarroca de Tredos, que se n'i anec de gendre. E be le's cuneshes pru Tunet, pusque ûn germà son que se dits Anastasio se maridec as de Cutieu de Vila.

Ara m'enbrembi Ruseta, peru hè tanti ans que nu sô gessut de Muncurbau!

Encara te pugui dide que n'i a d'auti de germàs, cuntinuan per ûn qu'ei maridat as de Butiguè de Vilamos, que nu mus deuem de purtà uaires ans e que se dits Jerónimo, e iaute encara maridat as de Garnasha de Vielha que l'i diden Rodolfo è ademès dues germanes. Era prumera, Agata, maridada as de Peipuning de Bosost, era darrera, per cer era mès bèra, que l'i meteren Reinalda e que ei maridada as de Clautè de Les.

Tunet, que's explicasiùs de Ruseta auien regalhardit e que'ra memoria li turnauè despùs dera sustracada que li auíe futut en son cor era declaraciùn de Munsarrat, se dressec ena súa cajira e dam era veu emprentada as sôs pai-senhes, turné a prene er'iu det son pensà e det son rebrembà.

Aquet José Antonio de Baguergue, gessut desde Sarroca de Tredos, encara me semble que lu veigui quan bashaué ta ra fira darrera de Vielha, tucan ûn parruat de bestià cabalhar dam ûn bastùn tut ramejat. Gran cum ûn hauet e sec cum ûn pinc, quan entraué en Vielha arriban p'et pas d'arrù, nu faltaué pas ûa lenga de vibura enta lança as quate vents: Aguesti Pujulencs se nu èrent que tibats, peru ei que sùn encartunats.

Anastasio, et qu'ei maridat en Vila nu ei cap et madesh tipu d'ome. Mès bash peru duble e dam ûa uelhada que respire era franquesa. Desde que sa juntat dam es fradis d'Arros e Vila, Anastasio tabé a aduaptat et berret sus l'aurelha e a cumpletat et coru de's mès bères veus det país.

Jerónimo et de Vilamos, a trebalhat ene's mines de Liat, aùn et fluret dera juvenesa de Irissa e de Marcatusa a dishat era salut era vida, a cambi de ûn sarpat d'ilusiùs e de supes esperburides. Sor que Jerónimo s'en apercebec a tens e se maridec dam era eireua desde Butiguè, dishan es sôs cumpanhs en er'aute custat det rieu, expusats a tuti es vents e ara misericórdia de Dieu.

Rodolfo et qu'ei maridat as de Garnasha de Vielha, ei diferen de's auti germàs tan desde et pûn de vista dera prestança fisica, cum de's qualidats humanes. Dutat de ûa inteligencia engitanada, reunis tûtes es cundiciùs necessaries enta hè a pujà era casa cum era lei en caudè. Nu faltarié era misa que Mussen Miquel celebre cada maitin per ûn impèri, e quan pera tarde se prumène pet passesh, dam es pulgars agarrats en

escot det son justet, en cumpanhia de's nubles det poble, arres s'endumiarié que aquet senhù escarraué es bordes de Tredos pogui ans hè.

Tut lô que vulgues Tunet, talhec Ruseta, peru quina noça ta bèra et dia que se maridec Rodolfo dam Marieta cedesde Garnasha. Tùta era aristocracia dera Val d'Aran s'amassec prumè ena gleisa San Miquel e despùs en passesh de Vielha, enta aunurà era uniùn de Pujolo dam Castiero e tabé enta suspesà es shanses de réusita de ûn matrimoni tan desparelhat. Peru quin bèt dia enta tuti es badocs que amplièm es acè-res det passesh! acabec suspiran Ruseta dam era imaginaciùn acalurada.

Oh, repetit Tunet, ûn bèt dia qu'en prumetié d'auti de pitjùs, peru que nu me privaràn pas de vus parlà de's dues gujates desde Vidalet de Tredos, germanes de José Antonio, Anastasio, Jerónimo e Rodolfo.

Agata en Bosost e Reinalda en Les se maridèren ena madesha època. Tut eth pais se brembe encara de's «cargues» e de's nuviatges que trauesèren tùta ra Val d'Aran.

Quate màchus engalanats cum es shibaús det Reinu, dam cabestes e tafarres clauats dam pûntes d'or, dam shalmes prulungades per cada custat per ûa ringlera de fluquets multiculùs det milhù efecte, es quès es clinières adurnades artisticamens dam lacets de seda blùs, verdi, urios e vermelhs. Cada prumesa auié era «carga» det nuviatge benc estacada dejùs de ûn màntu de Persa brudat dam iù d'or e de plata.

Agata, grana e esplingarda, dam us uelhs neri e grani ples de voluntat e de decisiùn, anaué saiguda sobre un màchu nere e tuti dús heren ûa entrada triunfal det Grauè de Bosost.

Reinalda, un shinhau mès petita, de uelhs e de culù mès clàs, anaué subre un màchu roi dam ûa expresiùn de resinhada cunfurmaciùn, cum que trubèse dejà de menus er'aire de Beret en aqueres terres de Les, aùn s'anaué a jugà eth son destinu. Sense pudé explicà et perquè, auié era sensaciùn de que ûn mûn de distancies separauen Tredos de Les, e que'ra gen nu parlauen era madesha lenga, e que nu reagien dera madesha manera quan èren cunfruntats dam parelhes questiùs, e que en difinitiu en Pujolo se sentien mès aprop det Palhars e en Quate Locs mès proshes de Gascunha.

Peru sor que Gustau desde Clautè de Les, en vei es uelhs embrumats dera súa prumesa, s'endumiec es pensamens que trauesauen et son esprit e prenen-li carinhosamens era man li diguec: Acassa depressa aquera tristù que s'acapare de tu e d'auris et ton cor a tûtes es prumeses dera vida. Quan seram maridats, tûtes es frontières det mûn auràn desaparechut, perquè nu sùn que creaciùn de's omes enta pudé dà libre cûrs as sôs instincs de mort, mentres que Dieu nu n'a mercat cap enloc e bô que per tùta era terra, es omes, es hennes se sentiguen en casa súa, er'amur presidi a tuti es sôs actes.

Desde aquet mûmen Reinalda quedec cunvençuda det bûn sens de Gustau, e prenen et bras det son futur marit, entaulec cunfiada et dialec dera vida a deshan de custat es termiaris artificiaus, prumetec a tuti es presens de nu desbrembase jamès de Tredos, e tabé de ubrà dam era madesha fervè, en favè de tuti es auti parçans.

Artiga de Lin, 13 de Mai de 1980

carta enta tuti

Estimats subscriptús:

Gracies pet voste interès en rebe TÈRRA ARANESA.

Vus rebremban que èm ûn petit currop dam forsa ubligaciús, e que ben suen, mu les cau dishá enta ocûpamus dera publicaciun d'aguesta revista; per acró, nu tustem la pudem hè arribá at son tens. Tuti èm ûn esfors det que nu mun planhem perque mus butge er amú ara nosta tèrra e a tuti vusati, per acró, encara que mus coste, perque nu ei cap aguest et noste mistié, seguiram trebalhant enta milhurala, e vus demanam era vosta ajûda enta estenela. Bèt ramat num saben dera súa existencia. Hèts dunc que sigue era veu de ûa familia grana, que ajunte es cors e es idies, e cum a membres dera madesha, acceptaram de bun grat tuta critica que servisque enta milhurala.

Aprufitam era ucasiun enta salûdavus.

diferencias entre normalitzaciun e normativitzaciun

Transcriuem ûes idies suber aguést tema que auem rebût de ûn suscriptu dera nosta revista.

NORMATIVITZACIUN ei era ficsaciun d'acró que didariem ed «estandart» ingüistic. Serie et cunjûn de règles gramaticaus, ja implicites. Asó vo dide generalitzà ûes normes ortografiques, lèxiques, morfologiqu e sintactiques. Ben cèrt que era Normativitzaciun jamès ei cumpleta, afortünadamens, asó harie que es lengües aurien ûn fin en si madeshes e cap de lengua hac a. En castelhà nu recuelh per exemple, era paraula «pasota» e arres nu negue que nu sigue castelhana, sensilhamens aquera paraula encara nu a sigût normativitzada.

NORMALITZACIUN ei ûn prucés diferent. Normalitzà vo dide hè de ûa lengua et veicle nurmau de espresion dûn poble.

Ûa lengua pot este normalitzada e nu normativitzada o at revès. Suen se poden cunfune aquestes dûes idies, normalitzaciun ei un fenomen sociologic e era normativitzaciun ei ûn fenomen gramaticau preceptiu.

Et latin det sigle XV ere ua lengua normativitzada, se hègen documents, se estûdiaue en aquera lengua... mes, arrés parlaue latin. Dits aço perque ena Val d'Aran et polilingüisme pot entarrá er aranès.

Es català ere ûn poble monolingüe e per multes rasmus s'an turnat bilingües e polilingües. Auent cun a resultat ûes funcius diferents que poden resultà cuflictives, purtan ûa substituciun lingüistica.

Quan resulte que en castellà podem hè es madeshes funcius e mès que ena nosta lengua, actuen ûs factus psicologics que van acurneran era lengua propia.

Un d'eri ei ensenhà er idioma propi cum a suplement, a nivèu de lengua estrangera. Era cultûra propia considerala cum suplement dera cultûra naciunau.

Acabe aquesta carta dam ûa serie de pûns o conselhs que cada ûn pot pensà.

Aranesi nu vus enganhets dam ûa buna normativitzaciun, trebalhets pera presensia det voste idioma cum a lengua de ensenhament en tuti es vosti estûdis. En es medis de comunicaciun e cum a lengua oficiau dam era Generalitat.

Pensats que vus jugats et voste futur lingüistic. Era gessûda de tut acó ei era normalitzaciun ràpida o era substituciun. Et bilingüisme nu ei ûa causa estable, e açó nu vo dide apartà a darrés, et catelhà, català e francès nu an de éste depreciades, poden este intresantes lengües aussiliars; peru era nosta a de esta era prûmera.

Ta acabà, calarie que era normalitzaciun auesse ûn programa minim e tabé. sabe et tems que mus cau ta nurmalitzà tuti es nivèus sociaus. Sulamens quan hajam ûa generaciun monolingüe ena Val d'Aran mus auram NORMALITZAT.

un shinhau mès de historia

—E ja turnats a parlá det tens...

—De caucarren cau parlá, e que vos que te diga, Juan, enguant, que mus hè ûn hiuer tan lung, tan ample, e tan dulent, que vulgues o nu vulgues nu pos dishá de parlane. Nusati que ja nu èm jueni, nu mus brebmam guaire, d'auene vist ûn de tan rebishigat, e pare noste que ja en cunde ûn ramat, que dits que li rebrembe era súa juenessa, e nu sen pot avié de vei et cambi que auem hèt, e cum encara nu èm cuntents.

—O, ja t'è entenût ja, e vus at turni a dide; dat-vun vergunha de queshavus dam tutes es cumudidats que auem ara... Tè, guarda que ben nipats, buni «anuracs», botes pelúdes per laguens e per dehora, e tut so que vulets. Quan ju me brembi, de mainatge, que venguiem enta estudi en Viella..., ûn cashenè enta caperamus et cap det nas, ûn parelh de burdaquis ben arrats, ûes mitènes de bûrèu e cames ajûdadme, e nu vus pensets pas que purtauem massa caluríes en murralet...

—E tû que escutes, Juaquin?

—Ju que pensi, mentres parlats d'aguestes causes, que nu pugui cumprene as nosti paisenhes. ¿Cum auent a Fransa at custat, sunque seguint era Garuna, sense lèu ne marrècs, vulguren èste d'Espanha?

—¡Ja sigueren ben pipaus!

—Pos cundá que deuïen aué es sues rasmus, perque de pècs at lung de tuta era nosta història demustrèren que nu n'èren cap bric...

—Tû Antoniu que en sabes forsa, mun puiríes da ûn shinhau de tarlat, perque a rasun Juaquin, se auïen at deuant ûn gran país sense portes. ¿Perque auïen de passà muntanhes tut er an caperades de Nhèu? Purgent nu deuïe cap èste roses e flus.

—Nu, nu que nu n'ère, e purtant nu siguec cap ûn cop sunque tustem at lung des sigles, que reafirmauen era súa voluntat de pertánhe a Espanha. Ju vus parlarè suivans era història det senhú Regla Campistol que guanhèc et prèmi Menendez y Pelayo en 1948 pet son loburius trebalh «La lucha por el Valle de Arán». Mult interessant enta nusati, perque precisaments, mus met at current de so que ara parlauem, dera decidida voluntat des aranesi de ajûntá per tustem et son destin ara curuna d'Aragun, per tant d'Espanha.

—¡Guarda que èren temardûts! Que i deuïe aué «murassi» bèn, e aqueri tustem guardà enta casa...

—Nu, acró pla que nu, es «morus» cum dides tû, ena Val d'Aran nu i arribèren pas.

—Ara, ara que at veigui perque i a tanti bayus en aquest país...
 —A, tû pla... Au desha-lu parlá.
 —O, perque nu ei cap en ûa estuna, que vus at pugui cundá.
 —Au va, cumensa aué que mus vague e ja te turnaram a retié iaute díá, perque mus at cau sabé, cum se passauen es nosti ahès. Dilheu atau, cumprenaram que cau lûtá enta ubtíe caucarrén; cum ben didem mès de ûn cop, arren nu ven per aire det Cèu.
 —Alabets cumensaram pet cap de deuant.
 —Ei ben segû que at cumensament des sigles, era Val d'Aran vieuec bash et dumini des Rumás, e dam eri quedèc integrada ena **Civitas Convenarum**.

—¿Que vo dide acró?
 —O, nu ei cap massa cla. Un investigadú francés dits que et nom **Convenae**, pot vie de **cum-venire**; vie de per tut, nom que pot aué derivat a Cominges. E se remunte a ûa raíc italico-celta, **Combenae** vo dide gent des Vals. Bètac a sabé. En tut cas, Pompeyo, constrûic en cor des Pirinèus ûn auansat centre de civilisaciun rumana, e ûn enlás territuriu que anaue de Tulusa enquia et nord d'Espanha. Ua des vées rumanes, anaue dunc de Tulusa a Aran e tut passan per Bonaigua arribaua en Estèrri.

—¡Quina langüissa!
 —O e que nu auíen cap «dus shibaus» dam rodes, cum et ton.
 —E ja en deuíen aué dam pantes...
 —O, pas tuti, nu, bunes comes que les calíe...
 —Au va, aun èrem...?
 —Nu sígues impacient, que nu mus at cau cap acabá en ûn díá, ja que en vos sabé caucarren, cau aná poc a poc.

—¡Cum es rumás!
 —¡Quin relotge!
 —Turnemi. Aran pertanhíe ara Aquitania, que ère dividida en distrites, Aran dunc, n'ère ûn e era súa capital, Vètula.
 —Poste, poste, e se ja alabets sen didíe Vètula perque ni a que en vuleríen dide Bielha dam B?

—O, perque tustem i a agût upinius de tutes; en tut cas era raic que ei Vètula. Cap a r'an 585 et mun rumá uccidentau siguec duminat pes trupes «franco-burgundias». Et país quedèc destrûit e se pense que es vals pirenaïques, turnèren ara súa vida particular de antes des rumás e despûs d'aquieu ja passèc a èste det Cundad de Cominges.

—Nu ia cap de ducûment que at cunfirme, peru es historiadus pensen que cum tabé passaue despûs, se lu discutíen es Cundats de Cominges, Palhás e Ribagorsa. Cum que a tuti les agradaue e cunvenguíe pera súa situaciun estratègica, acró ímpedic que cap de eri lu duminèsse per massa tens.

Er'an 1008, Guillermo Isarne, cunde de Ribagorsa, muric en lûta dam es aranesi; la vulíe recunquistá per auela agût bash et son dumini sa pare, e et son uncle, et bisbe Aton.

En 1030 pet maridatge de Ramiro I d'Aragun dam Gilberge de Foix, eireua aguesta det Cundad de Cominges era Val d'Aran, turne enta Aragon.

En 1130 en ûn ducûment escrit en Bayuna, Alfonso et Batalhadú, dits que reinaue en Aran.

En an 1144 et cunde Bernad Cominges, se titre «Nobilissim domi-

nant en Terra Convenarum, Saves, Cusserans et Aranno».

Cap a r'an 1150 es Cundes de Palhás auíen drets difícils de precisá, en Aran.

—¡Praubi aranesi, tustem de man en man!

—O, as rasun, e ja mus at dits en ûn des sos puèmes, mussen Condo...

«Se liege vulets tutes es planes, de aquet libre de gloria resplandent, pregûntatles a tutes es campanes guaire cops an tucat a sumatent.

E vus respuneran sence tardansa: tas enemics d'Espanha e des cristiàs; ûn bèt ramat de cops contra era Fransa, e dauti contra es cundes de Pallás».

E cum que se mus a hèt ûn shinhau tard at vam a dishá enta iaute día.

—O, ja vularía que mun devièsses iaute camishèt, peru mun cau aná, senú mun van a hè aná sence supá enta't lhet.

—Nu badines, pensa que era història, instruís peru nu neurís... E iaute día parlaram, perque se a caucarrés interèsse era nosta història ei a nusati madeshi.

pasatensi

1.- Barrejaletres

En cada ùa de aquestes paraules ni trubarats d'ues u tres de barrejades. Desetles e aurats ùa estrofa de una pulida cansún que puirats compusá en cadru de dejús.

VENTAGUIÛn

1. —

2. —

PRABETSRI

1. —

2. —

IPERESUN

1. —

2. —

PLEUSUENTIEU

1. —

2. —

SAPES

1. —

2. —

DAETCORM

1. —

2. —

DESFLURAM

1. —

2. —

QUENESADUTZ

1. —

2. —

ESCAMEPARITS

1. —

2. —

IVULAC

1. —

2. —

DEMAERARE

1. —

2. —

DEMAIUNADA

1. —

2. —

AENGUETIS

1. —

2. —

CUSELÚ

1. —

2. —

EMAQUERA

1. —

2. —

JUMELLATEDA

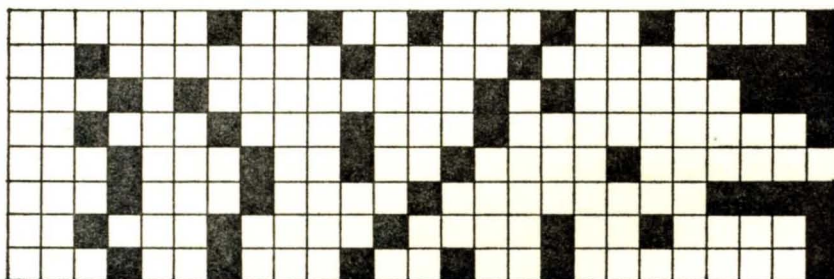
1. —

2. —

UDIEDE

1. —

2. —

2.- Sercats paraules

PREPUSICIUN

UA DES FURMES D'ERA MATERIA

CAUCARRES A QUI SE PREGUE

VUCAU

PREPUSICIUN

ANIMAL DUMESTIC EN CATALA

PREPUSICIUN

ARTICLE EN FEMENI

VEU D'ERA GUELLA

VUCALS

3.- Completatz aquesti versi dam es vucaus que falten

N - s - g - - c m - l - - r - m - r m - x - d - d - d - m - r r - s - n - c - - s - d - ,
B - g r - m ' h - s m - r t

cuncurs

TERRA ARANESA N.º 1

LIPUS - LAPUS

En agües quadru de letres trubarats es noms de SET pobles dera Val d'Aran e es SET noms des Sans Patrús des gléisses d'aqueri pobles.

Legets de querra a dreita, de dreita a querra, de nau bash, de basnau e en diagonau at dret e at revés. Rudejats cada nom que truvets. At trubales veirats que vera letra servis ta dus o mes noms. Dam es letres subrantes puiats furmà UN VER-SU DAM TITUL NOM E APELLIDUS DER AUTU.

Enviats era soluciun currecta at Museu Etnologic dera Val d'Aran, carrer Maju, Viella (Val d'Aran).

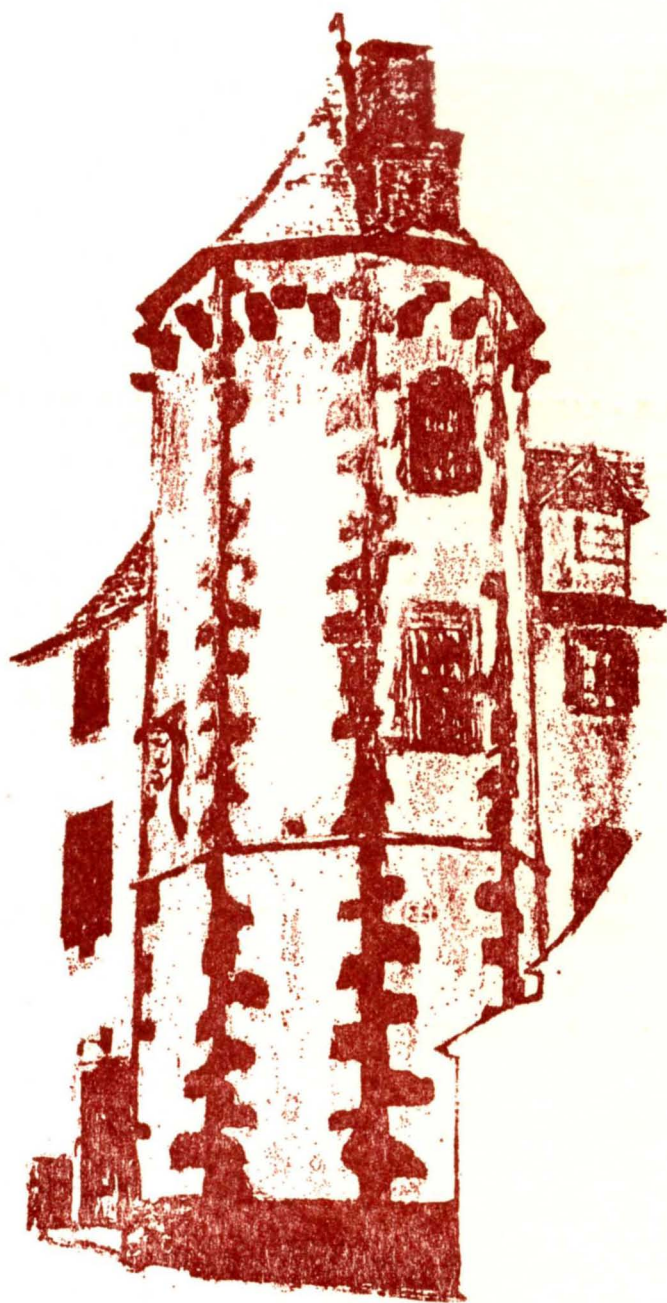
Entre es cartes acertades se rifarà un petit ubsequi.

Era soluciun la daram en numeru sigüent.

N	U	P	L	V	U	R	S	E	S	T	U	N
U	E	U	Q	I	M	E	T	O	Q	U	E	I
A	B	E	R	E	A	E	R	A	D	N	A	E
S	N	T	A	L	M	I	C	S	E	E	I	G
A	U	D	J	H	A	T	E	S	N	E	R	U
C	T	E	R	A	L	X	N	F	U	A	A	T
L	T	A	R	E	A	I	N	G	Q	U	M	N
E	N	Y	S	H	U	L	R	A	P	E	R	E
D	E	J	M	U	L	E	T	A	G	U	A	S
P	E	S	O	E	G	F	N	A	S	V	A	U
L	D	A	R	A	A	N	T	O	M	A	S	A
P	A	S	B	T	N	U	R	A	D	A	C	B
R	A	F	E	L	N	A	R	T	A	R	J	O

SULUCIUS AS PASATENSI

- 1.- VENGUI TA UN RAM DE FLUS EN AGUESTI BERI ÒUE A DUTZENES
E CULUS EI SUN PER ERI ESCAMPATS ARA ÒUE EM EN PLEN USTIEU
LAC VUI METE AJULLADA AS PES DERA MARE DE DIEU DAM ET COR DE
UA MAINADA.
- 2.- AGASANTA; UDEGAT; ALABETS.
- 3.- NU SIGUEC MALA ERA MARMUXADA DE DE MURRUS ENA CAUSADA;
BUGRA M'HAS MORT.

BASTISSA DERA FUNDACIÚ - MUSEU
(TOR DET GENERAU MARTIGNON-VELLA)